

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Калиниченко Д.О.

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Стаття присвячена питанню впровадження здоров'язбережувальних технологій у загальноосвітніх навчальних закладах. Узагальнено теоретичні підходи до визначення поняття «здоров'язбережувальні технології» та їх класифікацію. Запропоновано класифікацію шкільних факторів ризику, що здійснюють комплексний, тривалий і системний вплив на розвиток та формування усіх систем організму у період інтенсивного росту дітей і підлітків. Проаналізовано здоров'язбережувальний компонент навчального процесу у міських та сільських загальноосвітніх школах. У ході дослідження визначено завдання здоров'язбережувального супроводу навчального процесу.

Ключові слова: здоров'язбережувальні технології, школи сприяння здоров'ю, шкільні фактори ризику, школярі.

Постановка проблеми. Стан здоров'я школярів на сучасному етапі розвитку суспільства є важливою медико-соціальною проблемою, що вимагає довгострокової програми заходів і відповідної державної політики, що мають бути спрямовані на поліпшення якості життя і охорону здоров'я школярів. Однією з таких програм на сьогодні є загальнодержавна програма «Здоров'я – 2020: український вимір», у якій визначено пріоритетні напрямки щодо проведення активної демографічної політики, охорони материнства і дитинства, удосконалення нормативно-правової бази охорони здоров'я відповідно до світових стандартів, а насамперед, розроблення та впровадження новітніх технологій мінімізації факторів (чинників) ризику захворювань та створення сприятливого для здоров'я середовища на основі даних наукових досліджень.

Державною цільовою соціальною програмою «Школа майбутнього» визначено необхідність формування освітнього середовища з урахуванням інноваційного характеру його розвитку, запитів особистості та потреб суспільства, що сприятиме виконанню завдань з інтеграції національної системи освіти у світовий простір. Крім того, пріоритетною складовою законодавчої бази реформування системи загальної середньої освіти є створення освітнього середовища для розвитку здорової дитини, формування в учнів свідомого ставлення до свого життя, оволодіння навичками здорового способу життя (ЗСЖ). Європейська мережа шкіл, що сприяють зміцненню здоров'я (ШСЗ), до якої також належать школи України, довела значний прогрес у посиленні співпраці між галузями освіти і охорони здоров'я щодо забезпечення здоров'я як однієї з основних невід'ємних частин діяльності навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років на жаль зберігається тенденція до зростання захворюваності, збільшується поширеність хронічної патології, знижується кількість здорових дітей в усіх вікових і статевих групах, що підтверджується даними як офіційної статистики, так і результатами наукових досліджень [2, с. 17; 5, с. 116].

На сьогодні під час профілактичних оглядів у школярів удвічі більше, ніж двадцять років тому, виявляють сколіотичну хворобу та пору-

шення постави. Порівняно з дітьми дошкільного віку, серед учнів 2–8 класів реєструється більше у три рази порушень слуху, у 3,7 рази – порушень зору, 5,2 рази – порушень постави, у 11,2 рази – сколіозів. За період навчання значно зменшується частка здорових дітей шкільного віку: з 33% здорових дітей молодшого шкільного віку до 6–9% – старшого шкільного віку і це вже набуває стратегічного загальнонаціонального значення [2, с. 20; 4, с. 22–24].

Не можна не враховувати, що негативна тенденція до погіршення фізичного і психічного здоров'я дітей і підлітків, насамперед, пов'язана з соціально-гігієнічними чинниками життєдіяльності, що призводять до збільшення ризику нервово-психічної дезадаптації учнів і зростання психосоматичної патології через стадії донозологічних і преморбідних станів; зростання популярності у дитячому та молодіжному середовищі привабливих видів нефізичної діяльності; розповсюдженості шкідливих звичок (куріння, вживання алкогольних напоїв, наркотичних речовин); ігromанії; бродяжництва; девіантної поведінки.

Школи, що реалізують політику зміцнення здоров'я, підвищують можливості дітей і дорослих в плані забезпечення безпечного і сприятливого для здоров'я соціального, фізичного і психологічного середовища, сприяють формуванню в учнів свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих [1, с. 36–39].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак школи, що сприяють зміцненню здоров'я, ще не стали в нашому суспільстві помітним явищем у справі зміцнення здоров'я підрастаючого покоління. На сьогодні відсутня чітка взаємодія ШСЗ між собою та закладами охорони здоров'я, недостатньо узагальнюється і поширюється досвід ШСЗ з його науковим обґрунтуванням, потребує удосконалення науково-методична база діяльності ШСЗ.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є узагальнення теоретичних підходів до визначення поняття «здоров'язбережувальні технології» та оцінити здоров'язбережувальний компонент навчального процесу у загальноосвітніх школах.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення наукової літератури дозволяє виокремити такі основні підходи до поняття «здоров'язбережувальні

технології» (ЗЗТ): а) показник якості освіти; б) поєднання загальноприйнятих технологій навчання з принципами, методами і прийомами, спрямованими на збереження та зміцнення здоров'я дітей; в) формування навичок здорового способу життя; г) розробка оздоровчо-фізкультурних і лікувально-профілактичних заходів; д) створення сприятливого для здоров'я внутрішньошкільного середовища; е) урахування особистісних, вікових і психофізіологічних особливостей учнів.

Системний підхід до розуміння сутності поняття «здоров'язбережувальні технології» включає моніторинг стану здоров'я дітей, розробку здоров'язбережувальної стратегії з урахуванням вікових особливостей учнівського колективу, а також урізноманітнення діяльності учнів задля підвищення резервів їх здоров'я і працездатності.

Дослідження теоретичних і прикладних аспектів проблеми здоров'язбереження молодого покоління перебуває у полі посиленої уваги вітчизняних та зарубіжних науковців. Крім того, останніми роками здоров'язбережувальні педагогічні технології набули активного впровадження у педагогічній практиці. За їх допомогою вчителі формують знання, уміння, навички та свідомість, організують простір діяльності й визначають життєві орієнтири підлітків. Поняття «здоров'язбережувальні технології» охоплює усі напрями діяльності загальноосвітнього навчального закладу щодо формування культури здоров'я учнів, позитивної мотивації на здоровий спосіб життя.

Зокрема на думку Н. К. Смірнова, «якщо здоров'язбережувальні технології пов'язати з вирішенням вужчого здоров'яохоронного завдання, то до здоров'язбережувальних будуть належати педагогічні проблеми, методи та технології, які не шкодять прямо чи побічно здоров'ю учнів, забезпечують їм безпечні умови перебування, навчання та роботи в загальноосвітньому закладі» [5, с. 28].

Н. К. Смірновим розроблена базова класифікація ЗЗТ, яка, на нашу думку, є найбільш універсальною для фахівців різних галузей. Зокрема ним виокремлено такі блоки:

- *медико-гігієнічний* (дотримання санітарно-гігієнічних норм та забезпечення медичною допомогою учасників навчально-виховного процесу);
- *фізкультурно-оздоровчий* (використання засобів фізичної культури для розвитку фізичних якостей та зміцнення здоров'я);
- *екологічний* (формування у школярів екологічної свідомості та прагнення до збереження навколишнього середовища);
- *безпека життєдіяльності* (дотримання правил безпеки життєдіяльності, охорони праці, цивільної оборони);
- *оздоровчий* (використання занять лікувальної фізкультури, профілактика порушень постави та зниження гостроти зору);
- *розвивально-адаптуючий* (використання у навчально-виховному процесі соціальних та психологічних тренінгів для вчителів, учнів та батьків) [6, с. 23].

Таким чином мета здоров'язбережувальних освітніх технологій: забезпечити школяреві можливість збереження здоров'я за період навчання в школі, дати йому необхідні знання та

навички щодо здорового способу життя, навчити використовувати отримані знання в повсякденному житті.

Аналіз ЗЗТ у системі загальної середньої освіти – фактично це аналіз наявності чи відсутності в інфраструктурі цих закладів, в організації самого процесу навчання і виховання тих умов, того комплексу системних заходів, які забезпечують здоров'язбережувальне середовище, умови для збереження і зміцнення здоров'я учнів, формування цінності здоров'я і ЗСЖ.

Аналіз ЗЗТ, форм і методів їх використання можна базувати на добре відомих і достатньо вивчених так званих шкільних факторах ризику (ШФР), негативний вплив яких на ріст, розвиток, функціональний стан і здоров'я школярів доведено [3, с. 100].

Вважаємо, що за впливом на здоров'я школярів ШФР можна об'єднати у такі групи: 1) стресова педагогічна тактика; 2) інтенсифікація навчального процесу; 3) невідповідність методик і технологій навчання віковим і функціональним можливостям школярів; 4) недотримання фізіологічних та гігієнічних вимог щодо організації навчального процесу; 5) низька ефективність діяльності служби шкільного лікарського контролю; 6) низька ефективність шкільного фізичного виховання [3, с. 89; 6, с. 240].

Загальновідомо, що вплив ШФР визначається тим, що вони діють комплексно і системно у період інтенсивного росту, розвитку і формування усіх систем організму, вплив їх тривалий і безперервний (протягом 11-12 років, щоденно). Тому навіть у випадку мінімального впливу кожного з цих факторів, їх сумарна дія має значний вплив.

В. Р. Кучма і Л. М. Сухарева зазначають, що небезпека впливу ШФР посилюється тим, що їх вплив на ріст, розвиток і стан здоров'я проявляється не відразу, а акумулюється протягом ряду років. Крім того, мікросимптоматика цих порушень не привертає увагу лікарів, вчителів і батьків до тих пір, поки вони не набувають статусу вираженої патології [4, с. 345].

Численні фізіолого-гігієнічні і психофізіологічні дослідження переконливо свідчать про необхідність застосування спеціальних заходів щодо збереження і зміцнення здоров'я школярів [1, с. 432; 5 с. 167]. Зокрема пропонується проведення оптимізації навчального, психологічного і фізичного навантаження учнів і створення в загальноосвітніх закладах відповідних умов за рахунок використання гігієнічно-регламентованого навчального навантаження, впровадження ефективних методів навчання, підвищення питомої ваги і якості занять фізичної культури, організації моніторингу стану здоров'я дитячого контингенту.

На цій основі базуються наукові дослідження у галузі шкільної гігієни і педагогіки щодо розробки моделей здоров'язберігаючого освітнього процесу у закладах освіти різних типів і видів, зважаючи на те, що протягом тривалого часу основним соціально-детермінуючим фактором життєдіяльності дітей та підлітків виступає школа. У вітчизняній та зарубіжній літературі відзначається, що незамінною та практично єдиною (після сім'ї) системою, яка спроможна впливати на стан здоров'я підростаючого покоління, є навчальний заклад [1, с. 234; 2 с. 19; 6, с. 34].

З приводу визначення поняття ЗЗТ, науковці вказують на те, що існують різні трактовки цього поняття з позицій медицини і педагогіки: з точки зору фахівців охорони здоров'я – це поняття включає усі можливі заходи оздоровлення, з точки зору освітян – це навчання [3, с. 78].

Здоров'язбережувальні технології містять у своєму змісті поняття «охорона здоров'я», «зміцнення здоров'я», «збереження здоров'я», що знайшло відбиття в кодифікованих дефініціях: «збережувальні», як такі, що не витрачені даремно, без зайвої необхідності; як результат дії педагогічних чинників на суб'єктів навчально-виховного процесу; як цілеспрямований вплив педагогічних заходів на підвищення одночасно рівня здоров'я учнів та їх

Впровадження здоров'язбережувальних технологій у навчальний процес покладено на весь персонал закладу освіти. Чільне місце посідає діяльність шкільних медичних працівників. Однак тільки 13,13% ЗНЗ Києва і 22,22% шкіл обласного центру мають укомплектовані посади шкільних лікарів. За сумісництвом у м. Києві працюють лікарі у 86,87% школах, у м. Суми – 63,64%, у районних центрах усі ЗНЗ забезпечені лікарями-сумісниками. У жодному з обстежених ЗНЗ сільських поселень лікарі не працюють. Медичні сестри працюють у 50,0% обстежених ЗНЗ, серед них повністю комплектовані медичними сестрами районні школи. У містах забезпечення медичними сестрами знаходиться на рівні 81,48% і 84,85% оглянутих шкіл, відповідно обласного центру і м. Києва. У сільських ЗНЗ укомплектованість середніми медичними працівниками становить 14,6% обстежених шкіл.

Нами встановлено, що повне кадрове забезпечення залишається недостатнім. Причина цьому – залучення до викладання предметних годин сумісників, які мають кілька суміжних педагогічних спеціальностей.

У деяких навчальних закладах зроблено акцент на оздоровлення школярів. Такі інновації започатковано переважно у міських ЗНЗ, на базі яких організовано «Школи сприяння здоров'ю» і працюють кабінети релаксації (14,81%), фітобар, інгаляторій (4,04%), організовано заняття групи ЛФК (11,10%). Форми і методи роботи у таких навчальних закладах варіюють залежно від штату спеціалістів, оснащення навчального закладу і матеріально-технічної бази.

Крім кадрового забезпечення існує проблема матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів, що відображається у повній відсутності тренажерів, басейнів, лижної бази у школах сільської місцевості і частково у містах районного підпорядкування. Тільки 24,0% шкіл обласного центру та 33,33% міських шкіл мають можливість запропонувати школярам лижну підготовку, 11,0% шкіл великих міст мають басейни або орендують їх для занять плаванням.

Кількість уроків фізичної культури, динамічні перерви, години здоров'я, ранкова гімнастика характеризують обсяг рухової активності школярів протягом робочого дня і тижня. Зокрема ранкова гімнастика використовується в 17,19% обстежених шкіл, тільки для початкових класів. Для середнього та старшого шкільного віку організовуються динамічні перерви тільки у 48,44% міських ЗНЗ і 50,0% сільських шкіл.

Таким чином, навчальні заклади, як найбільш структурована та розвинута система освіти та виховання, може допомогти вирішити проблеми погіршення стану здоров'я підростаючого покоління. Слід також враховувати, що на сьогодні лише у навчальному закладі можливе створення й підтримка середовища, яке сприятиме цілям, цінностям, принципам та стратегіям посилення спроможності особистості та учнівського колективу здійснювати контроль за чинниками, що впливають на здоров'я.

Тому формування навичок здорового способу життя та здоров'язбереження школярів зумовлює пошук таких підходів, які б дозволили ефективно використовувати їх в умовах організованих колективів.

Висновки і пропозиції. Узагальнення літературних даних дозволило трактувати поняття «здоров'язбережувальні технології» як використання в освітньому процесі заходів, методів, прийомів, що сприяють збереженню і зміцненню здоров'я школярів і не завдають прямої чи опосередкованої шкоди для здоров'я учнів і вчителів, забезпечують їм безпечні умови перебування, навчання і праці в навчальному закладі.

Здоров'язбережувальний супровід навчального процесу в закладах освіти повинен передбачати реалізацію наступних завдань: 1) організацію особистісно-орієнтованого навчання з урахуванням індивідуальних можливостей дитини; 2) діагностику рівня індивідуального здоров'я з урахуванням психосоматичних, конституційних і соціально-духовних особливостей дитини; 3) реалізацію системи рекреаційних, корекційних і реабілітаційних заходів зі збереження здоров'я та створення комфортних умов для дітей, що належать до «групи ризику»; 4) вибір оптимальних технологій і навчальних програм, що враховують стать, вік, соціальне та екологічне середовище; 5) формування індивідуальних потреб особистості та профорієнтації на основі знань про власні можливості та особливості соматичного, психічного, інтелектуального, духовного та соціального здоров'я; 6) навчання методам самодіагностики, самооцінки, самоконтролю та самокорекції психосоматичного статусу особистості; 7) оптимізацію соціально-гігієнічних умов життєдіяльності дітей, вихователів і педагогів. Вважаємо, що перспективами подальших наукових розвідок є розробка критеріїв оцінки ефективності впровадження ЗЗТ у навчальних закладах.

Список літератури:

1. Баранов А. А. Медико-социальные проблемы воспитания подростков: монография / А. А. Баранов, В. Р. Кучма, Л. В. Сухарева – М.: ПедиатрЪ, 2014. – 540 с.
2. Гозак С. В. Вплив чинників навчального процесу на показники здоров'я школярів / С. В. Гозак // Довкілля та здоров'я. – 2012. – № 3. – С. 17–20.
3. Здоровьесберегающие технологии в общеобразовательной школе: методология анализа, формы, методы, опыт применения: методические рекомендации / [под ред. М. М. Безруких, В. Д. Сонькина]. – М.: Триада – фарм. – 2002. – 114 с.
4. Кучма В. Р. Медико-социальные проблемы воспитания подростков: монография / В. Р. Кучма, Л. М. Сухарева, А. А. Баранов. – М.: ПедиатрЪ, 2014. – 540 с.
5. Подригало Л. В. Донозологические состояния у детей, подростков и молодежи: диагностика, прогноз и гигиеническая коррекция: [монография] / Л. В. Подригало, Г. Н. Даниленко; НАМН Украины, Харьк. гос. акад. физ. культуры, ГУ «Ин-т охраны здоровья детей и подростков». – Киев: Генеза, 2014. – 199 с.
6. Смирнов Н. К. Здоровьесберегающие образовательные технологии и психология здоровья в школе / Н. К. Смирнов // М.: АРКТИ. – 2005. – С. 320.

Калиниченко Д.О.

Сумский государственный педагогический университет имени А.С. Макаренко

ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ

Аннотация

Статья посвящена вопросу внедрения здоровьесберегающих технологий в общеобразовательных учебных заведениях. Обобщены теоретические подходы к определению понятия «здоровьесберегающие технологии» и их классификации. Предложена классификация школьных факторов риска, которые осуществляют комплексное, длительное и системное влияние на развитие и формирование всех систем организма в период интенсивного роста детей и подростков. Проанализирован здоровьесберегающий компонент учебного процесса в городских и сельских общеобразовательных школах. В ходе исследования определены задачи здоровьесберегающего сопровождения учебного процесса.

Ключевые слова: здоровьесберегающие технологии, школы содействия здоровью, школьные факторы риска, школьники.

Kalinichenko D.O.

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

HEALTH-SAVING TECHNOLOGIES AS A PART OF TEACHING AND EDUCATIONAL PROCESS OF MODERN SCHOOL

Summary

Article is devoted to a question of the implementation of health-saving technologies in general education institutions. Theoretical approaches to definition of a concept «health-saving technologies» and their classification were generalized. The classification of school risk factors which carry out complex, long and systematic influence on the development and formation of all systems of an organism during the intensive growth of children and teenagers was offered. Health-saving component of educational process in urban and rural schools was analysed. During the study task of health-saving support of the educational process was defined.

Keywords: health-saving technologies, school of health assistance, school risk factors, children, teenagers.